

Гандзілевська Г. Б.

ЗАСТОСУВАННЯ ПСИХОДРАМАТИЧНИХ ПРИЙОМІВ ДЛЯ ОПТИМІЗАЦІЇ ДИТЯЧОЇ ОБДАРОВАНОСТІ

У статті виявлено основні проблеми обдарованих дітей; обґрунтовано актуальність застосування психодрами для стимулювання їхньої самореалізації; виділено особливості та переваги цього методу в контексті оптимізації дитячої обдарованості.

Ключові слова: психодрама, обдарована дитина, дитяча обдарованість.

В статье выявлено основные проблемы одаренных детей; обоснована актуальность применения психодрамы для стимулирования их самореализации; выделены особенности и преимущества этого метода в контексте оптимизации детской одаренности.

Ключевые слова: психодрама, одаренный ребенок, детская одаренность.

The article deals with the main issues of gifted children. The importance of the usage of psychodrama in their selfrealization and the main peculiarities of the usage of this method are highlighted. The main benefits of psychodrama appliance in the context of child' giftedness optimization are specified.

Key words: psychodrama, gifted child, child giftedness.

Актуальність дослідження питань, пов'язаних із підтримкою обдарованих дітей, підсилюється у зв'язку із сучасними нововведеннями в системі освіти України. Так, Закон Верховної Ради України "Про позашкільну освіту" (червень 2000 р.), Укази Президента України "Про державну підтримку обдарованої молоді" та "Програма роботи з обдарованою молоддю на 2006-2010 рр." свідчать про потребу нових досліджень з орієнтацією на пошуки сприятливих умов для розвитку творчого потенціалу обдарованих дітей та молоді, стимулювання їхньої самореалізації у сучасному суспільстві. Таким чином, постає необхідність пошуку таких методів навчання, які б не лише сприяли створенню сприятливого клімату для формування у дітей необхідних знань, умінь та навичок, а й формували ресурсні можливості для особистісної самореалізації. В цьому контексті науковий інтерес викликає психодрама – метод вільної діяльності, що передбачає залучення та реалізацію творчого потенціалу особистості. Усі форми цього методу зосереджені на глибокому пізнанні індивідом самого себе, що є когнітивною основою самореалізації. Крім того, варто зазначити, що психодрама – це групова терапія для вивчення особистісних проблем. А як відомо, дезадаптованість обдарованих дітей – основна їхня проблема. У дослідженнях особистісної самореалізації останніх років (О. Баришевої, Т. Більгільдєєвої, В. Зарицької, Н. Корчакової, Л. Левченко) зазначається, що вагомою детермінантою розвитку особистості є колектив, спілкування. А тому така особливість обдарованих дітей, як соціальна автономність, певною мірою гальмує процес їхньої самореалізації. Таким чином, метою нашого дослідження є теоретично дослідити можливості психодрами для стимулювання самореалізації обдарованих дітей. Завдання дослідження: виокремити особливості дитячої психодрами та обґрунтувати актуальність і можливості її використання у контексті обдарованості.

Поняття "обдарована дитина" в науковій літературі часто ідентифікується із поняттям "дитяча обдарованість". Проте такі дослідники, як Д. Богоявленська, Ю. Гільбух, Н. Лейтес, В. Панов, О. Кульчицька, О. Савенков та інші, розмежовують ці поняття. Для позначення незвичайних проявів дітей науковці пропонують використовувати такі поняття, як "вікова обдарованість", "ознаки обдарованості дитини", таким чином вказуючи на винятковість дитини, що якісно відрізняє її від однолітків. Своєю чергою, дитяча обдарованість є аналогом "потенціалу особистості", який характерний кожній дитині (О. Савенков). Відповідно до праць Н. А. Карпенко [7], дитяча обдарованість є цілісною, складною, багатогранною динамічною психологічною системою, яка є підсумком індивідуального шляху розвитку. Досліджуючи психолого-педагогічний супровід обдарованої особистості, можемо зазначити, що більшість вчених для стимулювання дитячої обдарованості, а саме проявів креативності дитини, власне і пропонують індивідуалізувати програми процесу викладання (К. Текекс, М. Карне, Дж. Гілфордом, Дж. Рензуллі та ін.). Однак, спираючись на праці О. Музики [5], констатуємо низку особливостей обдарованої дитини, які свідчать про її тотальну соціальну непристосованість. Так, внутрішній конфлікт між бажанням бути таким як всі та бути обдарованим, відповідно до досліджень науковця, у підлітковому та юнацькому віці веде до втрати обдарованості. Розв'язання даної проблеми вимагає нових досліджень шляхів оптимізації обдарованості. Згідно з концепцією обдарованості Дж. Рензуллі, обдарованість є поєднанням трьох характеристик: інтелектуальних здібностей (що перевищують середній

рівень); наполегливості (мотивації, орієнтованої на завдання) та креативності. Нашому дослідженню імпонує визначення “обдарованості”, яке розглядається науковцями як високий рівень творчого потенціалу, що активізує дослідницьку діяльність, створення творчих “продуктів” у різних сферах життя (Д. Б. Богоявленська, О. М. Матюшкін, В. С. Юркевич та інші). Відповідно до досліджень Є. Ільїна, креативність є незалежним чинником у структурі обдарованості і визначається як здатність людини породжувати незвичайні ідеї, творчі задатки індивіда, що дають йому можливість знаходити незвичайні рішення [6]. А тому в цьому дослідженні ми зосередимо свою увагу на пошуки шляхів оптимізації в першу чергу прояву креативності обдарованої дитини.

Теоретичний аналіз виокремленої проблеми дає підстави стверджувати, що обдарована дитина – це дитина, здатна актуалізувати і презентувати свої задатки. Відповідно до досліджень Б. Теплова, обдарованість може виявлятися лише в конкретній діяльності. А тому критерієм розпізнавання обдарованості є успіх, значні досягнення в діяльності. Успіх часто трактується науковцями як повна самореалізація особистості. В контексті вищевикладеного варто відзначити дослідження М. Янковчук [11], яка для виокремлення поняття обдарованої особистості вводить поняття “альтодональна особистість” (від. лат. “altus” – високий, “donus” – дар). Хоча в термін “альтодональність” включено слово “дар”, авторка розглядає його не як даність, а як можливість до дії, до самоздійснення, до самореалізації. У своїх попередніх дослідженнях проблеми самореалізації, зокрема соціалізації обдарованої дитини ми пропонували визначення поняття “самореалізація” особистості, яке розуміємо як заснований на рефлексії процес самопізнання, спонукальною силою якого є вибір цілей і шляхів реалізації своєї сутності, самовизначення і прагнення до самопрезентації, що передбачає оцінку на рівні переживання внутрішньої свободи, гармонії і задоволення від досягнення поставленої мети. Таким чином, функція самореалізації обдарованої дитини полягає у спрямуванні особистості на презентацію її актуалізованих можливостей відповідно до власної мети та очікувань інших. Спираючись на дослідження М. Янковчук [12], виділяємо одну з проблем обдарованої особистості, пов’язану саме з реалізацією обдарованості та розвитком потенціалу, який у неї закладений. Авторка стверджує, що багато обдарованих людей, випереджаючи свій час, залишаються незатребуваними суспільством і не можуть реалізувати себе повною мірою. Відповідно до праць Л. Уманець, дитина прямує шляхом самореалізації, коли живе за вимогами своєї сутності. Домінуючим мотивом поведінки обдарованих особистостей, на думку М. Янковчук, є радість від використання власних здібностей, що є досить важливим для процесу самореалізації. Однак обдаровані діти, на її думку, можуть як важко страждати від усвідомлення, що не виправдали свої і чийсь очікування, так і відчувати глибоке задоволення незалежно від реакції навколишніх і суспільства, досягаючи мети. Крім того, обдаровані діти, часто захоплюючись поставленими цілями, втрачають відчуття часу і не розраховують власні сили. Таким чином, творчий потенціал дитини може як конструктивно, так і деструктивно впливати на її обдарованість. Розглядаючи можливість цілеспрямованого розвитку творчих здібностей та креативності Є. П. Ільїн [6] виділяє низку сприятливих чинників цього процесу, зокрема коло спілкування, яке повинне включати творчих людей, з активною та діяльнісною позицією. Виокремлюючи психодраму як чинник оптимізації дитячої обдарованості, варто наголосити, що у психодраматичній групі такими людьми можуть бути як директори групи, так і самі учасники. Крім того, спираючись на праці А. Айхінгер та В. Холла [1], можемо стверджувати, що у психодрамі активізується дитячий інтерес до спільної роботи, що, своєю чергою, сприяє вирішенню проблеми соціалізації обдарованої дитини. Крім того, гра (основа психодрами), викликаючи інтерес, приносить задоволення для дитини, що теж є досить вагомим для розвитку її обдарованості. Потрібно наголосити і на психодраматичних техніках, таких як монолог, дублювання, обмін ролями, техніка самопрезентації, дзеркало і, нарешті, техніка самореалізації. Ці техніки дозволяють допомогти поглянути на себе очима іншого, що, своєю чергою, динамізує рефлексію, яка є умовою і результатом самореалізації, та допомагає особистості глибше пізнати себе, що, відповідно, стимулює складові цього процесу, а саме самоактуалізацію, самовизначення, самопрезентацію особистості.

Дослідження Ю. Жукової [3], де наголошено на неможливості стимулювання творчості, підтверджують важливість у першу чергу вивільнення креативності особистості для забезпечення успіху в діяльності. У більшості випадків, зазначає авторка, як в освітніх закладах, так і в сім’ї, зазвичай стимулюється результат, а не отримання насолоди від творчого процесу. Крім того, зазвичай творчий процес, як і творча особистість, не поважається, оцінюється лише творчий продукт, розмежовується трудова та ігрова активність та ін. А тому основним завданням щодо оптимізації креативності, стверджує науковець, і є вивільнення творчого потенціалу особистості від негативного впливу. В контексті вищезазначеного наголосимо, що основна мета психодрами полягає в тому, щоб вивільнити спонтанність і разом з тим інтегрувати її в цілісну структурну життєдіяльність людини. Поряд із спонтанністю до основних понять психодрами належать: теле (взаємні емоційні почуття групи), катарсис (очищення через переживання), інсайт (новий погляд на розуміння проблеми). Фактично дія завершується у психодрамі, коли у протагоніста (центрального об’єкта психодраматичної дії) настає інсайт.

Спонтанність та усвідомлення, на думку психодраматерапевта М. Левандовської, дають можливість творчо й адекватно пристосуватись людині до життя – в нашому випадку – обдарованій особистості до соціального середовища. Авторка зазначає, що “сама спонтанність дає можливість та імпульс до творчої реакції в різних... нових життєвих ситуаціях” [4, с. 50]. Спираючись на дослідження Я. Морено (засновника психодрами), Г. Лейтц констатує, що блокування спонтанності, “викликає неврози креативності, тобто приводить до пасивності; така людина, не дивлячись на високий інтелект і особливі здібності, якими може бути наділена, не здатна, ні проявити, ні задіяти їх. Вивільнення і одночасна інтеграція спонтанності є передумовою креативності. На людському рівні вона виражається в творчій діяльності” [8, с. 128-129]. Так, у працях Г. Лейтц знаходимо вагомі підтвердження доцільності використання психодрами у роботі з обдарованими дітьми.

Е. де Боно у своїй праці звертає увагу на низку традиційних та нетрадиційних джерел творчості та креативності. Одним з таких джерел він називає незнання, яке дає нам можливість творити [2]. Основою психодрами є імпровізація. Крім того, у грі діти, на думку В. Холла, зображаючи свою дійсність, одночасно і змінюють її. А тому гра у психодрамі, на його думку, допомагає “розхитати” застигли точки зору і ригідні зразки поведінки. Психодраматична гра орієнтована не на проблему, а на її вирішення. Крім того, у грі можна простежити безмежні творчі здібності, стверджує автор: з неприємної, болючої для них ситуації вони виносять задоволення і радість, відчуваючи свою активність. Варто зазначити, що, на думку науковця, гра привносить в терапевтичну роботу задоволення, що має не останнє значення в роботі з обдарованими дітьми. Крім того, потрібно підкреслити, що основою психодрами є рольова гра. А тому через моделювання, програвання і переживання ситуацій можливо розширити ролевий репертуар особистості. Так, феномен прийняття ролі розвиває здатність краще розуміти себе та інших, що позитивно динамізує рефлексію особистості, а отже, і її самореалізацію.

Зауважимо, що, досліджуючи чинники розвитку креативності, вагоме значення науковці приділяють мікросередовищу, одним із найважливіших складових якого є вплив сім’ї (М. Арнаудов). Спираючись на праці В. Холла, наголосимо, що гра в дитячій психодрамі орієнтована на ресурси родини: в ній робиться ставка на спонтанність та креативність, вона пробуджує довіру до власних цілющих сил сім’ї, що є позитивним для стимулювання дитячої обдарованості.

Наголосимо ще на тому, що у психодрамі спогади й усвідомлення є включеними в гру. Досліджуючи цей аспект, Г. Лейтц знаходить підтвердження у працях Х. Гадамера, де наголошено, що гра виявляє істинні проблеми, оскільки в ній “виходить на світ те, що в інших умовах завжди ховається і є невидимим” [8, с. 186]. У психодрамі гра настільки захоплює протагоніста, що його опори зникають самі по собі. Гра і драма, даючи людині пом’якшені та полегшені дії вчинку (глядач навіть їх реально не здійснює), виконують для збудження психічної активності таку ж роль, як і справжній вчинок [9, с. 199]. Очевидно, що гра, де “в одній дії реалізуються дві настанови: ігрова та реальна” (В. Роменець), “уявний світ працює на реальний і навпаки” (М. Гладкова), дає можливість особистості, зокрема обдарованій дитині, не лише моделювати себе в певній ситуації, а й фіксувати життєвий ресурс на перспективу.

Таким чином, психодрама надає кожній обдарованій дитині власне місце в групі, інтегруючи її в колектив. Дитяча психодрама активізує спонтанний контакт зі своїм несвідомим. При цьому обдарована дитина має можливість відчути прийняття, підтримку, бути зрозумілою у цьому процесі. Оптимізація спонтанності, вивільнення креативності, своєю чергою, активізують дитячу обдарованість. А розв’язання обдарованою дитиною таких завдань, як адаптація в колективі, індивідуалізація та інтеграція в ньому, спонукатиме її до самопізнання, самовідкриття та самопрезентації, тобто її самореалізації. Серед перерахованих проблем обдарованих дітей виокремлюється проблема їхньої неприязні до школи. Теоретичний аналіз сучасних досліджень дає підстави стверджувати про можливість використання психодрами в контексті стимулювання пізнавальної активності особистості, шляхом її самореалізації у провідній діяльності. А тому дослідження психодрами як метод навчання обдарованих дітей вбачаємо перспективним у подальших розвідках.

Література:

1. Айхингер А, Холл В. Психодрама в детской групповой терапии. Пер. с нем. – М.: Тетрис, 2003. – 256 с.
2. Боно Э. Серьезное творческое мышление / Э. Боно // Пер. с англ. Д. Я. Онацкая. – Мн.: “Попурри”, 2005. – 416 с.
3. Жукова Ю. Л. Лекция № 3: Креативность как свойство мышления [Электронный ресурс] / Юлия Львовна Жукова. – Режим доступа: // <http://edu.jobsmarket.ru/library/psychology/7214/>.
4. Журнал практического психолога. [Научно-практический журнал] / гл. ред. А. Г. Лидерс. – Москва : ОАО “Центр типография”, 2011. – Вып. 4. – 200 с.
5. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / За ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики. – Житомир: Вид-во “Рута”, 2006. – 320 с.
6. Ильин Е. П. Психология творчества, креативности, одаренности. – Питер; СПб.; 2009. – 434 с.
7. Карпенко Н. А. Генезисні аспекти розуміння батьками проявів дитячої обдарованості // Матеріали 2 Всеу-

країнського психологічного конгресу, присвяченого 110 річниці від дня народження Г. С. Костюка (19-20 квітня 2010 року). – Т. 2. – К.: ДП "Інформаційно-аналітичне агентство", 2010. – С. 233-235.

8. Лейтц Грете. Психодрама: теория и практика. Классическая психодрама Я. Л. Морено / пер. с нем. – Издание 2-е, испр. и доп. – М. : "Когито-Центр", 2007. – 380 с. (Современная психотерапия).

9. Роменець В. А. Психологія творчості : навч. посібник. 3-тє видання. – К. : Либідь, 2004. – 288 с.

10. Уманець Л. Особистісні сюжети розвитку та психології ситуації / Основи практичної психології: підручник / Панюк В., Титаренко Т, Чепелева Н. та ін. – 2-ге вид., стереотип. – К.: Лтбідь, 2001. – 536 с.

11. Янковчук М. М. Нужда як спонукальний фактор народження обдарованої особистості // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології обдарованості: Збірник наукових праць / [за ред. С. Д. Максименка та Р. О. Семенової]. – Т. 6. – Вип. 3. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Франка, 2008. – С. 310-316.

12. Янковчук М. М. Психологічні особливості обдарованої дитини: самоактуалізація, перфекціонізм, система цінностей // Матеріали 2 Всеукраїнського психологічного конгресу, присвяченого 110 річниці від дня народження Г. С. Костюка (19-20 квітня 2010 року). – Т. 2. – К.: ДП "Інформаційно-аналітичне агентство", 2010. – С. 311-314.